

Одессе и регионе. Выставка, посвященная 200-летию основания Одессы. Одесса, 1994. URL: <http://собор.narod.ru/txt/odessa/dutch.html>

8. Шевчук М.А. Роль німців у заселенні і розвитку півдня України (кінець XVIII – перша половина XX ст.). *Одесі – 200. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. Присвяченої 200-річчю міста. Одеса, 1994. С. 141-143.*

9. Шевчук Н. А. Немцы на юге Украины (1803-1917). *Причерноморские немцы в жизни и деятельности г. Одессы и региона 1803-2003. Одесса: Астропринт, 2003. С. 9-54.*

10. Шмидт Уте. Бессарабия. Немецкие колонисты Причерноморья: очерки. Одесса: Optium, 2015. 474 с.: ил.

Тетяна Шевчук

д.філол.н., професор

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

shevchuktat2@gmail.com

ЛАНДШАФТНІ КОНЦЕПТИ В РЕГІОНАЛЬНІЙ ПОЕЗІЇ БУДЖАКА

Наукова проблема «Людина і ландшафт» є одним із актуальних напрямів гуманітаристики XXI століття, оскільки дозволяє дослідити вплив географічного простору і топоси історичної місцевості людини на характер її взаємовідносин з оточуючою дійсністю. В сучасному літературознавстві поступово змінюються акценти від традиційної постановки питання «пейзажна лірика», або «природа у творчості» того чи іншого митця у бік з'ясування наявності впливу природних факторів на людину, формування особливих рис характеру у певному географічному просторі, зокрема в урбаністичному. Актуальність дослідження ландшафтних концептів в регіональній поезії Буджака обумовлена потребою осмислити вплив оточуючого природного середовища на формування певної картини світу локального соціуму. Мета статті передбачає аналіз художніх образів природного регіонального комплексу, на фоні якого відбуваються лірична подія та розвивається сюжет. Наукова новизна дослідження представлена спробою з'ясування основних маркерів культурного ландшафту нашого краю під дією історико-географічних, антропогенних та інтелектуально-духовних чинників людської діяльності.

Під поняттям «ландшафтні концепти» розуміємо смислове наповнення стійкої авторської ідеї, пов'язаної з осмисленням оточуючого географічного простору: образи, значення, якими наділяються місцевий ландшафт та його особливі локуси.

Українське Придунав'я (загальна площа 13063 кв. км.) знаходиться на півдні Одеської області, межуючи з Румунією та Молдовою. Альтернативні назви регіону – Південна Бессарабія (молдавська), Буджак (турецька), співіснують у науковому і популярному вжитку.

Розташований у межах річки Дністра і Дунаю, регіон омивається на півдні Чорним морем, куди впадають річки та їх численні рукави. Довжина морського узбережжя від гирла р. Дунай до Тигульського лиману

становить 300 км. Багаті рибою прісноводні бессарабські озера Ялпуг, Катлабуг, Кугурлуй, Китай щедро забезпечують рибний промисел краю. Степна територія краю дбайливо обробляється працюючим місцевим населенням. Завдяки теплову субтропічному клімату, чорноземам і зрошувальним системам, колись безлюдний степ перетворився на плантації персикових, абрикосових, яблуневих і сливових садів, а віднедавна вирощується інжир і гранат. Тут вирівають соковиті помідори, солодкий болгарський перець, баклажани, кукурудза, що сформувало специфіку бессарабської кухні, збагаченої досвідом проживаючих тут народів: українців, росіян, болгар, гагаузів, румун, молдаван й ін. етнічних груп. Виноградники становлять окреме багатство краю. Різні сорти винограду культивуються не тільки на землях державних і приватних підприємств, але й широко розповсюджені у приватних господарствах.

Таким чином, типовий географічний простір мешканців Буджака пов'язаний із усвідомленням природного багатства свого краю, що від народження сприймається як норма, на основі якої оцінюється будь-яке інше географічно локальне побутування («Таміла Кібкало, «Абрикосое лето») [3, с. 10]:

Абрикосовое лето

В изумруд листвы одето,

В Придунайской стороне

Мчит на золотом коне.

Конь с роскошной жёлтой гривой

Золотит поля игриво,

Пролетая над садами,

одаряет всех плодами.

За последних две недели

Все созрели мирабели,

Греют золотом плодов

Изумрудных трав покров.

Багатство флори і фауни Придунайського краю оспівує Анатолій Єфіменко у вірші «Ранок на озері» [1, с. 78]:

Круженье пеликаньих стай
Над сонным озером «Китай»,
Базар неугомонных чаек
Рассвет на озере встречает.
Бекасы, цапли и чирки,
Бакланы, гуси и нырки,
В волнах находят пропитанье
С веселым шумом и ныряньем.
Там тайный шепот камышей
Доносит сказку до ушей,
В клубках паруются гадюки,
Стенают жабы трубным звуком,
Болото хвалят кулики,
Над поплавками рыбаки,
Писк комариный звонкой нотой
Над камышовой позолотой
Коварный ястреб там кружит,
За рыбой гонятся ужи.
Плывут усатые ондатры,
Артисты водного театра,
Лисицы тенью в камышах
Заботятся о малышах,
Они охотятся за дичью
И, с зазевавшейся добычей,
Спешат в прибрежную нору,
Где кормят чудо-детвору.
Сазан взметнется над волною
За камышовой стеною,
Спешит к протокам мелких рек,
Из года год, из века в век.

Відкриті степні ландшафти найчастіше зринають у творчості бессарабських митців. У переважній більшості пейзажної лірики оспівується і навіть ідеалізується образ сучасного Буджака, відбудованого важкою працею колоністів. Позитивний культурний простір рідного краю, який розцвів завдяки невтомній праці переселенців, становлять концепти *ПАГОРБ*, *РІКА*, *ГОРОД*, *ЛОЗА*, *СОНЦЕ*, *ОРАЧ* (Г. Барбаров, «Буджак») [2]:

Хълмове.
Реки.
Градини и
лозя.

Пагорби.
Ріки.
Городи й
лоза.

Слънцето, весело претъркулило се,
не може да стигне орача
в полето.

Сонце, у веселому бігу,
не може наздогнати орача
у полі.

Підрядковий переклад – мій (Т.Ш.)

Г. Барбаров оспівує рідне містечко Кортен, милуючись «рідними просторами», «своїми» небесами («мои навред небеса»), де все нагадує про щасливе дитинство («Кортен»). О. Катєв у ліричній присвяті «Моему приятелю» з любов'ю згадує «буйні золоті ниви широкого Буджака» [6, с. 106]. «Синьою південною красою» безкрайнього неба Буджака милується ліричний герой І. Мавроді («Люблю тебе без тями»), у якого викликають сльози («блика моята сълза») згадка про «золоту неосяжність» рідних милих степів [6, с. 19]. Степний вітер лагідно доносить вісточки з рідного буджакського краю герою вірша І. Волкова «Рідне слово». Так, у синхронічному зрізі літературної творчості бессарабських болгар концепти *СТЕП*, *ВІТЕР*, *ДАЛЕЧИНА*, *ШЛЯХ* позбавлені негативної конотації й передаються у романтизованому ключі (П. Бурлак-Волканов, «Мій любий край») [6, с. 58]:

Мой край любим,		Мій любий край,
Буджак мой ненагледен.		Буджак мій ненаглядний.
Под твойта ясна южна синева		Під ясною поденню блакиттю
Аз крачих светло, По зрънца		Я вийшов в степ збираючи як
събирах		зерна
Непетите си трепетни слова.		Ці соромливі трепетні слова.
...		...
И впивам своя ясен поглед		І довго дивлюсь ясним
дълго		поглядом
Във твойта бисерна далечина,		В твою перлинну далечину,
И чувам: трактори зад		І чую: трактори за горизонтом
горизонта		Гудять у синій тиші.
Боботят в синята ти тишина.		...
...		Мій любий край,
Мой край любим,		Тобою зачарован,
От теб съм очарован,		Беру від тебе славу і любов
От теб аз вземам исла и любов.		Доки живий, буду оспівувати
Дордето жив съм – аз теб ще		Тебе в житті нелегкому,
пея		
В живота си нелек, прекрасен,		прекрасному, новому.
нов.		

Підрядковий переклад – мій (Т.Ш.)

Іншими суттєвими характеристиками Буджака в ліриці сучасних митців є образи квітучої вишні, Дунаю, ранкових світанків і величних заходів сонця на тлі безкрайнього горизонту, що є невід'ємною ознакою степного простору. Ліричний герой вірша Н. Стоянова «Назавжди» усвідомлює свій глибокий нерозривний зв'язок з малою батьківщиною, перебування на якій пов'язано з відчуттям

комфорту, умиротворення, замилювання [6, с. 77]:

Ах, залезът неповторим
над хоризонтите далечни!
И вие, утринни зари,
завинаги сте с мене вече.

Нима тоз, що ви е видял
и чул ви е, ще ви забрави?
Аз този вишнев облак бял
в града ви го донесох право.

И тоз над Дунава порой,
над езерцето - хрусталака
и люляковият прибор -
една картина от Буджака...

Ти цяла си у мен, в кръвта.
Пил съм те с майчиното мляко...
Родио Малка! На света
навеки с теб съм свързан, майко!

Ах, закат неповторимий
за далеким горизонтом!
Й ти, ранковий світанок,
Ви зі мною назавжди.

Хіба є такий, хто вас бачив
Й чув вас і зміг забути вас?
Образ білої хмари вишні
Саме тут я оцінив.

Дунай, що розлився,
Куці над ставком
Й ліловий прибор
Утворюють картину Буджаку...
Ти весь в мені, в крові.
Я випив тебе з молоком матері...
Мала Батьківщино! У світі
Назавжди з тобою пов'язаний,
матусе!

Підрядковий переклад – мій (Т.Ш.)

Південний клімат не завжди дозволяє людині себе комфортно відчувати влітку. Виснаження природи в періоди посух і ніщивні піщані буревії буджакського степу також знайшли відображення у поезії (Анатолій Єфіменко, «Жага») [1, с. 93]:

Пыльная буря беснуется,
Серая тусклая мгла
На горизонте прессуется,
Вертится будто юла.
Машут шелковицы в панике
Прядями тонких ветвей,
Гонит случайного странника
Жаркий, степной суховей.
Просит дождя Бессарабия,
Жаждет иссохшая степь,
Буря – последняя стадия,
Больше нет мочи терпеть.
Пусть же сегодня разверзнется
Ливнем небесная твердь,
Дождь Бессарабии грезится
В душную мглы круговерть.

У регіональній поезії переважають позитивні естетичні оцінки природно-географічних умов. Зустрічаються філософські роздуми про лікувальну силу полів і степів (Володимир Рева, «Хто ми є?») [5, с. 26]:

Ведуть шляхи благословенні
від доленосної отчини,
від серця рідної родини
у сонячні степи південні,
де розкошує євшан-зілля,
полин звичайний для народу,
що чаклуни звать «приворотом»,
для мене – оберіг довкілля.

і метафоричні перевтілення ліричних суб'єктів у природні явища та геоструктурних двійників (Володимир Рева, «На схилі літ») [5, с. 44]:

Дівчина-лебідка
все ходить чекає.
Степ і вітер – свідки,
і хвилі Дунаю.

Важливим моментом естетичної рецепції регіонального ландшафту стало його сприйняття як місця видатних історичних подій. На зорі нашої ери дакійський цар Буредіста (82 р. до н.е. – 44 р. н.е.) об'єднав гето-дакійські племена і розширив свої володіння до Дністра. Його наступник, цар дакійців Децебал (1 ст. – 102 р.) зазнав поразки у протистоянні римлянам і був змушений повернути під їх контроль дельту Дністра і Дуная. Образи легендарних дакійських царів надихають місцевих поетів румунського походження на роздуми про велич давньої історії румун та молдаван (Анатол Манолі, «Legenda neamului») [7, с. 2]:

Pe rământul meu natal	На моїй рідній землі
A trăit și Decebal,	Жив також Децебал
Iar mai sus de un liman	І за лиманом
Trece Valul lui Traian.	Ви перейдете Троянів вал.
Român sunt și moldovean	Я румун і молдаван
Și iubesc al nostru neam.	І люблю нашу націю
Chiar de-am fost bătuti de hoarde,	І хоча були ми биті ордами
Neamul nostru n-are moarte	Наша нація невмируща

Підрядковий переклад – мій (Т.Ш.)

Місцеві ландшафти є хоронителями історичної пам'яті бессарабських болгар, в поезії яких часто зринають образи легендарних ханів Огуза, Кубрата, Аспаруха. В художній рефлексії відбувається сакралізація Північного Причорномор'я як священної землі, пов'язаної з початком формування болгарського етносу. Популяризація героїчної історії протоболгар бессарабськими митцями несе освітню і виховну функцію, долає онтологічну драму відриву від історичної батьківщини, виправдовує факт переселення і рабську працю перших

колоністів (Ніко Стоянов, «Від Буджаку до Болгарії») [6, с. 77]:

Събуди ме, ветре, ведър, сух,
Та да минем, ветре, пак
Ний по дирите на Аспарух,
Тръгнали от древния Буджак.

Да преминем Дунава широк

–
Да се спрем наврѣх Балкана,
Гдето нявга, като скулест бог,
Гордо бе застанал хана...

Дни, години, векове,
Като шумата изгарят...
Оттогава и оттам
Началото си взе

БЪЛГАРИЯ...

Розбуди мене, безтурботний суховіє,
Давай, вітре, знову підемо
Дорогами Аспаруха,
Що починаються з давнього

Буджаку.

Перейдемо широкий Дунай –
Підіймемося до Балкан,
Де скуластий бог
Охороняв гордого хана.

Дні, роки, століття,
Пішли у небуття...
З тих пір і звідти
Виникла БОЛГАРИЯ...

Підрядковий переклад – мій (Т.Ш.)

У вірші І. Волкова «Пам'ятай, Буджак!» серед історичних подій, що відбувалися в регіоні (як-от: скіфська навала, взяття фортеці Ізмаїл О. Суворовим тощо) згадується й підкорення Буджака ордами Аспаруха. Автор пишається гордими протоболгарами («прабългари горди»), які під широким південним небом палили свої вогнища. Ліричний герой вірша Ю. Сарсакова «Світанок в Буджаку» проводить безсонну ніч у роздумах над минулим краю. Задумливо дивлячись у вікно («тихо спирам пред прозореца»), він викликає у своїй уяві образи степної кінноти воїнів Аспаруха, що проносилися по землі, де нині стоїть батьківська хата. Образи войовничих кочівників героїзовані: «сильні, спритні, безіменні» («яки, пъргави, безименни»), збагачені вірою й відвагою («с вяра и кураж опалени»), не підкорені у битвах («във битките не паднали»). В уяві ліричного героя вони, як привиди, з'являються в тумані з гучними криками, підкорюючи собі нові землі [6, с. 123]:

Съмва се. Затварям книгата.
Тихо спирам пред прозореца.
Виждам клонове издигнати,
Чувам тропота на конница.
Виждам ги, в мъгла потънали,
Аспаруховите воини,
Чувам виковете, гръмнали
Над тълпите – многобройните.
Яки, пъргави, безименни,
С вяра и кураж опалени,
Толкоз пътища изминали,
Но във битките не паднали.
Съмна се. Открих прозореца
В родната ни къща – майчина,
Там, къде-то мина конница,
Вдига се тревата смачкана.

Світає. Закриваю книгу.
Тихо зупиняюсь у вікна.
бачу вигнуте гілля,
Чую тупотіння кінноти.
Бачу у ві млі туманів
Аспарухових воїнів.
Чую крики, що лунали
Над натовпом численним.
Сильні, спритні, безіменні,
Вірою й відвагою збагачені,
Стільки шляхів пройшли,
Але в битвах не скоренні.
Світає. Відкриваю вікно
Рідної майчиної хати,
де колись неслась кіннот
Здибуючи товчену траву.

Підрядковий переклад – мій (Т.Ш.)

Образ Задунайської Січі став центром культурного тяжіння для українськомовних поетів південної Одещини (В. Виходцев, «Ой, за Дунаєм голубим») [3, с. 95-96]:

Ой, за туманом, за лиманом,
Ой, за Дунаєм голубим
Стоять козацькі намети
На зло всім ворогам лихим.
То запорожці-задунайці
В новий похід кують шаблі,
Вони ще вірне скажуть слово
За волю матінки-землі.
Вона за буй-очеретами,
що аж сягають Сулини,
Чекають знак, що вже готові
пустить над плавнями дими.

Феномен підвищеної уваги національних спільнот Буджака до питань своєї етнічної ідентифікації розбудовується не тільки в системі фізичних (клімат, ландшафт, географія розселення) і ментальних координат (мова, традиції, обряди, ритуали), але й динамічно розвиваються у просторі культурної рефлексії через розробку історичних і міфопоетичних сюжетів. Замилування красою природи рідного краю несе риси казкової загадковості і довершеності образів флори і фауни (Анатолій Єфіменко, «Казковий вечір на Дунаї») [1, с. 100]:

Казковий вечір на Дунаї,
За верби сонечко сіда,
Гелгочуть лебедині зграї,

Невтомна журиться вода.
По чорній річковій поверхні
Пудові ляскають соми,
Зоря згаса, поволі смеркне,
Все вкрилося крилом пільми.

Об'єднуючим мотивом для всіх етнічних груп регіону є відчуття органічної необхідності гідного існування в «своєму» буджакському ландшафті (Володимир Рева, «Пошук») [5, с. 34]:

Так все по-домашньому рідне
і степ, і повітря, і небо.
І більше нічого не треба,
щоб жити спокійно і гідно.

Таким чином, домінуючі в ліриці місцевих поетів ландшафтні концепти (степ, вітер, небо, далечина, шлях, ріка, озеро, спека, буря тощо) несуть значне смислове і емоційне навантаження, пов'язане з радістю належності до свого географічно локального побутування. Естетична рефлексія над особливостями свого природного ландшафту розширює культурологічний простір, оскільки природний ландшафт органічно входить у міфологічну, релігійну та історичну свідомість. Використання географічної топіки і метафорики впливає на загальну регіональну картину світу, будує свій «ландшафт культури», в який органічно вплетено значимі для творчих особистостей образи, символи і цінності. Через них регіональна культура стає єдиним семіотичним континуумом. Географічні топоси як одиниці художнього простору невід'ємні від антропогенного ландшафту і репрезентують видозміну регіонального простору під впливом аграрної, духовної й інтелектуальної діяльності людини. Носіями культурних цінностей виступають етнічні спільноти, що населяють Українське Придунав'я. Їх об'єднує розуміння себе частиною природного ландшафту краю, прагнення його розбудови, історична пам'ять про визначних історичних особистостей, що вплинули на становлення нації та розвиток регіону.

1. Бессарабские этюды. Поэты Килийщины. Вып. 1. Published in Canada by Altaspera Publishing, 2018. 167 с.

2. Български поети от Бесрабия и Таврия. Антология. Съст. Е. Налбантова. Варна : Liternet, 2005. URL: <https://liternet.bg/ebook/besarabski/content.htm>

3. Весна на Дунаї: Збірка пісень на вірші Таміли Кібкало. Творчий проект О.М. Затинченка. За ред. О.А. Бухнієвої, Г.Б. Райбедюк. Ізмаїл: РВВ ІДГУ. СМІЛ, 2017. 36 с.

4. Виходцев В. П. Музыка сердца: Вибрані твори. упор. Г. Б. Райбедюк; літ. ред. О. Ф. Томчук. Ізмаїл : Ірбіс, 2019.

5. Рева В. Обітниця любові. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 144. с.

6. Сборник на българска бесарабска поезия (XIX-XX в.). За ред. Нико Стоянов. Одеса: Маяк, 2002. 132 с.

7. Poeti sud-basarabeni. URL: <http://lib.idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/1-2.pdf>